

Сања Глигић

асистент-приправник Правног факултета Универзитета у Београду

ДА ЛИ ЈЕ ДОЗВОЉЕНО УБИТИ?

У Атини се од VII века пре н. е. дозвољавало убиство у одређеним случајевима. До данашњих дана је сачувано мало непосредних извора који би показали како се овај институт примењивао у пракси, али издваја се један Лисијин говор. Еуфилетос је оптужен за убиство чувеног заводника Ератостена, кога је ухватио на делу са својом женом. Одбрана му је заснована на цитирању закона, који су представљали доказно средство у атинском судском поступку, с обзиром на то да поротници – лаици нису морали познавати законске норме. Један од цитираних закона у овом говору истиче разлику у кажњавању силовања и прељубе, из чега јасно произилази да је убиство прељубника затеченог на делу било дозвољено, док то није био случај код кривичног дела силовања. Аутор покушава да објасни могуће разлоге због чега се у Атини силовање кажњавало новчаном казном, блаже него прељуба.

Кључне речи: *Античко атинско право. – Дозвољено убиство. – Закон. – Прељуба. – Силовање.*

За разлику од модерног права у коме прељуба може да се наведе само као бракоразводни узрок, атинско кривично право је од VII века пре н. е. кажњавало прељубу (*moicheia*) између мушкарца и уда-те жене. Санкција је могла бити смртна казна у облику самопомоћи, која се у оквиру законске регулативе дозвољавала.¹ Другим речима, муж је имао право да убије љубавника своје жене, што је представљало пример специфичног правног института – дозвољеног убиства (*dikaios phonos*).

Атинско право је познавало и друге случајеве дозвољеног убиства. На спортским такмичењима, као што је атлетско такмичење у бацању копља, такмичар који је случајно убио свог противника није био кажњен.² Исто је важило и за борца, који у рату убије не-

¹ Demosthenes 23.53, *The Speeches* (translated by D. M. MacDowell), Austin 2004.

² Antiphon, 3. 1. 2.

пријатеља. Смрт пацијента при адекватном третману од стране доктора оправдала се и лекар за то није одговарао.³ Ослобођен одговорности био је и онај ко успе да докаже да га је жртва напала, а он је убио да би се одбранио.⁴ Дозвољено је било убити онога ко напада из заседе, разбојника или лопова ухваћеног да краде ноћу. Ослобођење од казне у случају убиства имао је и онај ко убије прогнаног за убиство, који се пре истека времена на које је прогнан вратио у Атину, као и све оне који подривају демократско уређење и покушавају да успоставе тиранију.⁵

Уколико убица не пориче да је извршио убиство у таквим специфичним околностима, посебан судски орган је процењивао да ли су били испуњени услови за дозвољено убиство.⁶ У том случају би ефети судили пред судом у Делфинијуму и одлучивали да ли се околности под којима је убиство извршено заиста могу сматрати дозвољеним.⁷ Када би била изречена ослобађајућа пресуда, убица је одмах одлазио на слободу.

Већи број аутора се бавио овим занимљивим институтом. И поред неких недоумица, већина се слаже да је несумњив пример дозвољеног убиства случај који је нам је познат захваљујући једном атинском логографу – професионалном писцу судских говора за странку која га наручи.⁸ Овај случај се јавља у беседи *О убиству Ератостена*, који је познати атински беседник и логограф Лисија саставио за своју странку – убицу, око 403–2. године пре н. е.⁹

Еуфилетос је оптужен за убиство чувеног заводника Ератостена, кога је ухватио у прељуби са својом женом *in flagranti*.¹⁰ О постојању везе Ератостена и његове жене га је обавестила бивша Ера-

³ Antiphon, 4c. 5.

⁴ Аристотел, *Устав атенски*, 57.3.

⁵ IG I² 104, 37–38, *Drakon's Law of Homicide* (translated by R. Stroud), Berkley 1968.

⁶ D. MacDowell, *Athenian Homicide Law in the Age of the Orators*, Manchester 1963, 70–71.

⁷ Више о саставу судија-ефета који су заседали у овом суду, в. P. J. A Rhodes, *Commentary on the Aristotelian Athenaiion Politeia*, Oxford 1981, 646–648.

⁸ Постоји још неколико говора о којима се полемише да ли случајеви који се ту јављају спадају у дозвољено убиство (нарочито случајеви који се помињу у другој и трећој *Тетралогии* познатог атинског логографа Антифонта), в. M. Gagarin, *Antiphon the Athenian*, Austin 2002, 119–130.

⁹ E. Carawan, *Rhetoric and the Law of Draco*, Oxford 1998, 284.

¹⁰ Заводник Ератостен носи исто име као један од тридесеторице тирана, који је за време преврата у Атини (404. пре н. е.) убио Лисијиног брата Полемарха. О њему Лисија пише у свом 12 говору (Против Ератостена), али је врло симптоматично што се тај назив спомиње и у овом говору. О овоме видети више: H. C. Avery, „Was Eratosthenes The Oligarch Eratosthenes The Adulterer?“, *Hermes* 119/1991, 380–384.

тостенова љубавница, али Еуфилет њу само дискретно помиње, не желећи да открије њен идентитет. Читаву причу је под тортуром потврдила женина робинја, преко које су прелјубници размењивали поруке. Кобне вечери домаћин је вечерао са својим пријатељем. Када је пријатеља испратио, роб га је обавестио о присуству Ератостена у жениној соби у приземљу. Ово само по себи није морало бити чудно, јер је жена проводила време у приземном делу куће, због бебе, док је Еуфилетос спавао на спрату.¹¹ Ипак, чим је то чуо, Еуфилетос је отишао до комшија да прибави сведоке, који ће моћи да потврде евентуалну прелјубу. Овај потез је био кључан, с обзиром да се из говора може закључити да га супротна страна оптужује за умишљајно убиство, тј. да је плански довео сведоке како би убиство Ератостена приказао као дозвољено. Он ни на једном месту у говору директно не одговара на ту оптужбу, већ само истиче: „Ја морам да докажем да је Ератостен завео и преварио моју жену, осрамотио моју децу и увредио мене тиме што се ушуњао у моју кућу. Због тога ја немам других мотива, нисам га убио да би се обогатио, него да бих се осветио у складу са законом“.¹²

На основу ове изјаве поротници су стекли уверење да убица не пориче да је извршио убиство, што је био услов за даље вођење поступка за дозвољено убиство. Он у говору доказује кривицу жртве, што оправдава убиство и његово квалификовање као дозвољено, више пута наглашавајући да притом није имао прикривених мотива. Убиство је извршено у присуству комшија и робова: „Оборио сам га ударцем, везао му руке на леђа и питао зашто ме је вређао тиме што је дошао у моју кућу. Он је признао кривицу, почео да ме преклиње да га не убијем и понудио да се новчано откупи. Ја сам му одговорио: „Нисам ја тај који ће те убити, него закон полиса који си ти прекршио, зато што си мислио да је он мање битан од твојих задовољстава“.¹³

Овакво објашњење које је понудио Еуфилетос, према коме Ератостена убија сâм закон, а не убица, које указује на преживљавање древног концепта дозвољеног убиства, изазвало је полемику међу ауторима о начину санкционисања дозвољеног убиства у класичној Атини. Коен (*Cohen*) сматра да се тада већ променила политика кажњавања за прелјубу: за разлику од архајског периода у коме је доминирала смртна казна, у класично доба преовладава новчана

¹¹ Овај говор је био један од значајнијих и за реконструкцију архитектуре тадашњих кућа у Атини, в. више, G. Morgan, „Euphiletos' House: Lysias 1“, *TAPhA* 112/1982, 115–123.

¹² Lysias, 1.4, *Trials From Classical Athens* (translated by C. Carey), London 1997.

¹³ Lysias, 1.25–26.

казна.¹⁴ С друге стране, Караван (*Carawan*) истиче да се новчана надокнада у случају дозвољеног убиства коси са Драконовим концептом убиства, које је имало ретрибутивни карактер.¹⁵ Другим речима, овакво убиство није проналазило своје оправдање у заштити интереса друштва и породице, него је извршавано зато што га је жртва изазвала. У класично доба евидентно је постојао обичај да прељубник понуди имовинску компензацију уместо да буде убијен, што је учинио и Ератостен у овом случају.¹⁶ Међутим, у случају прељубе закон је и у класично доба још увек јасно дозвољавао убиство.¹⁷ Због тога позивање на околност да Ератостена убија закон (полис), а не Еуфилет, не мора представљати анахронизам, имајући у виду Лисијину ауторску слободу у погледу формулисања одбране, на начин који ће изазвати најбољи реторски ефекат.

У говору Еуфилетос цитира закон: „Човек неће бити осуђен за убиство, ако је убио прељубника кога је затекао са својом женом“. Али, притом не говори да ли убиство мора бити извршено на мах, под утицајем беса и психолошког набоја или и нешто касније, и колико касније.¹⁸ Тод (*Todd*) сматра да се, и поред тога што овако описано убиство у закону не прецизира тако важан елемент за његово квалификовање, једино се убиство прељубника када се он затекне *in flagranti* могло сматрати дозвољеним.¹⁹ Наравно, дилеме изазива и формулација „затекао“, јер није јасно до ког степена интимности је морало доћи, да би убиство прељубника било дозвољено. Патријар-

¹⁴ D. Cohen, *Law, Sexuality and Society: The Enforcement of Morals in Classical Athens*, Cambridge 1991, 110–122.

¹⁵ E. Carawan, 289; Струод (*Stroud*) истиче да се ретрибутивна политика Драконовог законодавства врло брзо претворила у превентивну за време Солона, в. више: R. Stroud, *Drakonian's Law on Homicide*, Berkeley 1968, 78.

¹⁶ Овакву понуду смо могли да уочимо и у самом говору (Lysias, 1. 26.), али и у другим говорима (Demosthenes, 59. 66), а предвиђени су и други начини на које је преварени муж могао да реагује, а пре свега да се иживљава на прељубнику, уместо да га убије (да га изведе голог на Агору, да га пред људима понижава на разне начине, да га чупа за косу), в. више, Аристофан, *Облаци* 1079–80, Комедије, (превео М. Ђурић), Београд 1963; K. Kapparis, „Humiliating the Adultere: The Law and Practise in Classical Athens“, *RIDA* 43/1996, 63–77.

¹⁷ Потврду за ово можемо пронаћи и у другим изворима, в. Платон, *Закони* 874c, (превео А. Вихлар), Београд 1990; Ксенофонт, *Успомене о Сократу* 2.1.5 (превео М. Ђурић), Београд 1964; Исеј 8. 44, в. С. Аврамовић, *Исејево судско беседништво и атинско право*, Београд 2005, 239.

¹⁸ Lysias, 1. 30.

¹⁹ У складу са тим он прељубнике сврстава у специфичну врсту извршилаца кривичних дела – *kakourgoi* (углавном оних који су извршили кривична дела против имовине), в. S. C. Todd, *The Shape of Athenian Law*, Oxford 1993, 276. Против њих се водио посебан, скраћени поступак *apagoge*, пред Судом једанаесторице. Пре почетка поступка извршиоци ових кривичних дела су били затварани. В. више, Аристотел, *Устав атенски*, 52. 1. (превео Н. Мајнарић), Загреб 1948.

хално атинско друштво је забрањивало сваки контакт између непознатих мушкараца и жена, а жене су живеле у одвојеним просторијама у кући, како се не би сусретале са другим мушкарцима – посетиоцима. Због тога је већ само присуство мушкараца насамо са туђом женом рађало сумњу да се прељуба може десити или се већ десила.

Случај убиства Ератостена водио се против Еуфилетоса пред судом у Делфинијуму, на основу тужбе за убиство – *dike phonou*, коју су покренули Ератостенови рођаци. Јер, Еуфилетос је оног момента када је сазнао за прељубу имао и друге могућности: могао је покренути тужбу *graphe* против прељубника, затворити га код себе у кућу и тражити откуп, физички и психички га малтретирати или убити, што је све такође било предвиђено атинским правом. Он је изабрао најдрастичнију могућност. Али, и та могућност је легитимна, па због тога писац судског говора за Еуфилетоса, логограф Лисија, инсистира на цитирању оног дела закона који предвиђа право на убиство, поготово с обзиром да је цитирање закона било једно од доказних средстава у атинском судском поступку. Ипак, од пороте је зависило колико ће тај доказ вредновати. Због тога Еуфилетос и завршава своју одбрану враћањем на закон и његову примену, јер ту види опасност: „Сви знају да се примена овог закона може избећи, али ви сте ти који гласате. Ако гласате праведно, неће постојати бојазан за опстанак овог закона“.²⁰ Другим речима, атински концепт одбране базиран само на слову закона није нужно био и јака одбрана, поготово у овом случају јер је, како указују и неки аутори, у класично доба вероватно већ преовладала свест да се код прељубе не мора стриктно придржавати старог закона који дозвољава убиство, већ се могу примењивати друге предвиђене санкције.

Аристотел цитирање закона убраја у такозвана атехничка доказна средства.²¹ Судије – поротници су били лаици и ако су стране у спору заинтересоване да се примени закон на њихов случај, морале су да га цитирају, јер у атинском праву не важи правило *iura novit curia*. То, наравно, није аутоматски значило да ће се конкретни закон и применити на њихов случај, јер су поротници често одлучивали на основу укупног утиска који оставе странке у спору, а не чврстом применом материјалног права. Поред закона, на располагању су била и друга доказна средства (сведоци, писане исправе, тортура и заклетва). Порота је једино на основу уверљивости свих доказа у целини одлучивала о пресуди, тако да ни један доказ сам по себи, па ни цитирање закона, није морао имати већу пробативну вредност. Законски прописи су често у атинској судници представљали само један од оријентира за доношење пресуде, а не и кључни аргумент у корист

²⁰ Lysias, 1. 36.

²¹ Аристотел, *Реторика* 1.2.2. (превео М. Вишић), Београд 1989.

онога ко га цитира. То у овом случају врло снажно долази до изражаја.

Једна од важних контроверзи коју подстиче овај говор је везана за питање да ли се и убиство силоватеља могло сматрати дозвољеним убиством? Еуфилетос каже: „Вероватно знате, судије, да је прописано да свако ко насилно осрамоти слободног човека или дечака има обавезу да двоструко надокнади штету. Уколико то чини жени, у оним случајевима у којима је дозвољено убити, може бити кажњен на исти тај начин. Из овога следи да они који користе силу заслужују блажу казу од оних што заводе. Последњи ће платити главом, док ће они претходни проћи само са новчаном надокнадом“.²²

Одатле се јасно изводи да је тужба за надокнаду материјалне штете због примене силе (*dike biaion*) једина била на располагању када би поступак желела да покрене жртва силовања (уколико је у питању одрастао мушкарац) или *kyrios* силоване особе (уколико се радило о жени или малолетном дечаку).²³ Писци су једногласни, и то не само на основу овог извора, да силовање није повлачило могућност дозвољеног убиства, али остаје отворено питање разликовања прељубе и силовања.²⁴ Уколико је очигледно физичко насиље у моменту када муж затекне своју жену са другим мушкарцем, силовање није спорно. Међутим, ако се ради само о претњи, није увек било лако разликовати силовање од прељубе.²⁵ Осим тога, грчка митологија чува трагове обичаја према коме је и у случају силовања убиство било дозвољено,²⁶ мада је закон у Демостеново време јасно искључивао такву могућност.²⁷

²² Lysias, 1. 32.

²³ A. R. W Harrison, *The Law of Athens II*, Oxford 1968, 58.

²⁴ C. Carey, „Rape and Adultery in Athenian Law“, *CQ* 45/1995, 407–417; M. E Harris, „Did the Athenians Regard Seduction as a Worse Crime Than Rape?“ *CQ* 40/1990, 370–377.

²⁵ Има аутора, који су се чак бавили и питањем позе у којој се прељубници могу наћи. В. више, Harris, 372; U. E. Paoli, „Il reato di adulterio in diritto attico“, *SDHI* 16/1950, 254. Да се тема не би превише ширила истичемо опис који износи Еуфилет у самом говору (Lysias, 1. 24): „Ми, који смо први ушли у собу, видели смо га како лежи поред моје жене, док су они, који су пристигли касније, видели како стоји поред кревета“.

²⁶ Мит о Аресовом суђењу сведочи о схватању како се силовање кажњава у најстаријем, неписаном праву. Наиме, Арес је ухватио Халиротуса како му силује ћерку и убио га. Када га је Халиротусов отац Посејдон тужио, суд га је ослободио, в. Dinarchus 1. 86.

²⁷ Demosthenes, 23. 53–4: „Уколико неко убије без намере разбојника на путу, противника у рату или онога кога затекне са својом женом, сестром, ћерком или конкубином, која је заштићена зато што му је родила слободну децу, неће бити протеран.“

Кол (Cole) предлаже да се цитирани закон у овом говору назове *nomos moicheia* (закон о прељуби), са намером да истакне колико је прељуба била значајнија и другачије регулисана од силовања.²⁸ Додуше, у случају прељубе је постојала и могућност да се, уместо дозвољеног убиства, подигне тужба против прељубника (*graphe moicheias*), уколико муж одлучи да га поштеди.²⁹ Аутори нису сигурни која санкција се примењивала након окончаног спора по овој тужби, али је вероватно да су саме стране у спору могле да је предложе, како је то било уобичајено и у другим случајевима у којима санкција није утврђена унапред, него свака странка предлаже санкцију коју сматра одговарајућом (*agones timetoi*).³⁰

Објашњење за повољнији третман онога ко изврши кривично дело силовања у односу на онога ко изврши прељубу, нуди Еуфилетос: „Верујем да оне који то чине на силу, њихове жртве мрзе; док они који заводе, толико искваре женин ум, да оне почињу да утичу на друге жене, тако да су тада оданије својим љубавницима него мужевима. Тада је читава околина под њиховим утицајем и више нико није сигуран да ли су деца коју рађају мужевљева или прељубникова. Зато је законодавац прописао смртну казну за њих“.³¹ Кључне су две идеје: 1) силоватељ узурпира само тело жене, док прељубник утиче и на њен ум; 2) постојање везе између љубавника у континуитету отежава утврђивање очинства. Обе доводе у питање мужевљево част, али друга има и практичне последице, поготово у домену наследног права.

Како је Атињанима *oikos eremos* (угашена породична лоза)³² била најгора клетва која је могла да их погоди, чак и мали наговештај сумње у женину верност је био довољан разлог за убиство. Уколико су са сигурношћу желели да гаје своју сопствену децу, морали су да спрече приступ других мушкараца њиховим женама. Очинство утиче на наслеђивање, које је подразумева и вршење религијских обреда. Мора се поштовати култ предака, а то могу само крвни сродници. Схватање прељубе на овај начин утиче и на заштиту епиклере (тзв. ћерке – наследнице, која нема браће), јер њу у Атини венчава и раз-

²⁸ S. G. Cole, „Greek Sanctionis against Sexual Assault“, *CP* 79/1984, 105–107.

²⁹ За разлику од дозвољеног убиства где се користила приватна тужба *dike phonoi*, овде је у употреби била јавна тужба (*graphe*), Аристотел, *Устав атенски*, 59. 3.

³⁰ Наравно, на крају спора примењивала се она санкција коју је предложила странка која је победила. О овоме в. више, G. Thür, „Смртна казна за убиство у античкој Грчкој“, *Анали Правног факултета у Београду* 3/1988, 213; A. R. W. Harrison, *The Law of Athens I*, Oxford 1968, 35.

³¹ Lysias, 1. 33.

³² Ово је мало слободнији превод, дословни би био „напуштена породица“, в. N. G. Liddel, R. A. Scott, *A Greek–English Lexicon*, Oxford 2004.

води архонт, док се удаја ћерке која нема тај статус реализовала кроз приватноправни уговор.³³ Овим се показује и директна брига државе за *oikos*. Додатне проблеме стварало је и питање грађанства, нарочито ако се узме у обзир да је популација странаца – метека нарасла крајем архајског и почетком класичног периода.³⁴

Уколико је силована удата жена, муж је следећих месец дана (док се не утврди да ли је трудна) избегавао сексуалне односе са њом.³⁵ С друге стране, веза која је постојала у дужем или краћем временском периоду између жене и прељубника рађала је потпуну несигурност приликом утврђивања очинства, па је из тих разлога прељуба била друштвено опасније дело. Нема података који би потврђивали да је силована жена бивала на било који начин одбачена од стране мужа и друштва. За разлику од ње, прељубници је било забрањено да посећује религиозне светковине. Ако се усуди да прекрши ову забрану, прељубницу је свако могао да претуче. Такође, није смела да носи накит.³⁶ С обзиром на то да је у Атини религија вероватно једина област живота којој је жена могла да се посвети без одобрења или надгледања од стране мужа, забрана присуства светковинама је била врло тешка санкција. Могло би се рећи да је она за жену представљала оно што је атимија (губитак часних права) значила за мушкарца.³⁷

Разликовање у кажњавању прељубе и силовања није било заступљено у неким другим грчким полисима. У Гортинском законуку, најстаријем сачуваном зборнику права из V века пре н. е., који потиче са Крита, силовање и прељуба су се новчано кажњавали.³⁸ У зависности од друштвеног статуса жртве разликовале су се и новчане казне. Најбоље су били заштићени слободни људи (припадници хетајрије) са сто статера, било да се ради о силовању или прељуби. Разлика се огледа и у томе што су у случају силовања били „заштићени“ и мушкарци и жене, а у случају прељубе „жртва“ је могла бити

³³ О установи ћерке – наследнице у грчком праву в. више С. Аврамовић, „Епиклера, кадестаи и епибалонти – спорне установе раногрчког гортинског права“, *Анали Правног факултета у Београду* 5–6/1979, 475–489.

³⁴ Перикле је 451. године пре н.е. установио Закон по коме је дете постајало грађанин Атине само ако су му оба родитеља атински грађани, што значи да ако се установи да је отац (љубавник/силоватељ) странац, дете неће стећи статус Атињанина.

³⁵ A. Wolpert, „Lysias 1 and the Politics of the *oikos*“, *CJ* 96/2001, 415–424.

³⁶ Demosthenes, 59. 87.

³⁷ Према неким изворима, мушкарац је под претњом атимије требало да се разведе од жене – прељубнице, в. више R. VerSteeg, *Law in the Ancient World*, Carolina Academic Press 2002, 235.

³⁸ С. Аврамовић, *Рано грчко право и Гортински законик*, Београд 1977, 201–205.

само жена.³⁹ Но, износ композиционе казне био је исти. Али, док је у Гортини у време доношења Законика приватна својина на непокретностима тек хватала замаха, у Атини је она увелико била развијена, па је и опасност од тога да је може наследити дете друге крви, добијено са прељубником, била већа.

Прељуба се свакако наводи само *exempli gratia* међу случајевима дозвољеног убиства. Колико год је самопомоћ била присутна у атинском праву (хапшење под одређеним условима у поступку *apagoge*, други случајеви дозвољеног убиства, пленидба имовине уколико оптужени не надокнади штету у предвиђеном року), једино су случајеви прељубе (*moicheia*) пружали могућност физичког и психичког малтретирања прељубника. Овакву заштиту жртва силовања није могла да добије, али се драстична разлика у кажњавању ублажавала тиме што је у класичном периоду вероватно био доминантнији откуп у случају прељубе.

Наиме, један број аутора, међу којима је најистакнутији Паоли (*Paoli*), сматрају да је кроз делатност архоната временом дошло до промене у третману дозвољеног убиства. С обзиром на то да је дозвољено убиство често доводило до претеране самопомоћи, постепено се потискивала ова врста убиства (изузев дозвољеног убиства у сопственој кући у случају прељубе). Према његовом схватању, онај ко ухвати убицу у случајевима који су раније третирани као дозвољени, морао је да га доведе пред тесмотете, који би спроводили процедуру *apagoge*,⁴⁰ тако да се тзв. дозвољено убиство практично изједначило са другим врстама убиства. Нажалост, осим претпоставке, Паоли ни на једном месту не пружа доказе који би потврдили овакву тврдњу.

За разлику од Паолијевог мишљења, већина аутора се слаже да је у Атини, практично све време док је постојала као самосталан полис, било дозвољено убити у наведеним околностима. Оволики број случајева дозвољеног убиства је свакако непримерен за модерне погледе на убиство. Чак и ако би покушали да подведемо поједине примере у оквиру позитивних одредаба међународног ратног права или института нужне одбране, паралела не би могла да се повуче.

Међутим, Атина је у IV и V пре н. е. традиционално дозвољавала убиство прељубника у оквиру института самопомоћи. Било је потпуно природно да човек коме су украли имовину или жену моментално употреби силу и убије лопова, уместо да га приведе неком вишем, државном, ауторитету ради суђења. Бесан муж је у највећем броју случајева сам спроводио правду, не чекајући ни новчану надо-

³⁹ Из Еуфилетових речи смо могли да закључимо да су и у Атини жртве силовања могли бити и мушкарци и жене, в. Lysias, 1. 32.

⁴⁰ U. E Paoli, „Studi sul processo attico“, *RIDA* 1/1948, 158–160.

кнаду, ни покретање судског поступка. Овај реликт примитивног права објашњава се тиме што су у скупштини и судовима седели мушкарци који су желели да заштите власт над својим женама и децом. Ниједан прељубник није имао право да то доведе у питање. Дакле, било је дозвољено убити, али је испитивање околности дозвољеног убиства пред судом у Делфинијуму био облик учешћа полиса, који није дозвољавао да се у овим случајевима персонала егзекуција злоупотреби. Уколико би се након окончаног поступка доказало да је убиство било дозвољено следила би објава у Делфинијуму, суду страхопоштовања, који је Демостен с разлогом описивао као највећу светињу међу судовима који су судили за убиства. На овај начин атинско друштво је успевало да у највећој могућој мери спречи злоупотребу дозвољеног убиства.

Sanja Gligić

Teaching Assistant,
University of Belgrade Faculty of Law

PERMISSIBLE KILLING IN ATHENIAN DEMOCRACY

Summary

There were circumstances under which it was permissible to kill another human being in the ancient Athenian democracy. Moreover, the killing itself was governed by a number of statutes. As citations to, and exegesis of, the applicable statutes had a role of means of evidence in the Athenian litigation; the speeches of the Attic orators contained numerous citations of individual statutes. As a result, some of these statutes survived until today as fractions of the preserved oratorical pieces – such as the Speech against Eratosthenes, coming under a name of Lysias.

Though the laws cited in this piece of Lysias' oratory may not resolve numerous dilemmas regarding the notion of permissible killing, these laws clearly show that adultery stood for a more serious crime than rape. The husband, or the closest blood relative of the adulteress, was permitted to kill her lover on the spot, while it was forbidden to kill the rapist. In Athens, rape was sanctioned only compositionally, *i.e.* through money compensation. In other Greek city-states, the victims of adultery or rape were granted only the right to monetary compensation.

Key words: *Ancient Athenian Law. – Justified killing. – Statute. – Adultery. – Rape.*